

סוגיה כה: דיני כבוד בית כנסת (2): קפנדריא, מנעל ורדיקה

*

רקע

סוגייתנו, מיעוטה במסכת מגילה ורובה במסכת ברכות, והיא חותמת את הלכות בית כנסת.

מקורות

- א. כח: כט. "ת"ר מבטלין ת"ת להוצאת המת... מתים איכא אלא ארישא" [הגהות הגר"א אות א]
ברכות נד. "ולא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו... ורדיקה מקל וחומר"
ברכות סב: סג. "לא יכנס אדם להר הבית במקלו וכו'... רדיקה ומנעל שרי"
ב. רי"ף ט: באלפס, "ואין עושין אותה קפנדריא... מותר לעשות קפנדריא"
רמב"ם הל' תפילה פי"א הל' ח, י
ג. שו"ע סי' קנא סע' ה-ח ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק כא-כב, כד (שער הציון אות טו)]

הסבר הסוגיה

"ואין עושין אותו קפנדריא". [משנה כח.]

המשנה אוסרת לעשות קפנדריא בבית כנסת, רבי אבהו [כט.] מתיר לעשות קפנדריא במקרה שהשביל קדם לבנין בית הכנסת. דינו של רבי אבהו צריך עיון, קדושת בית כנסת אוסרת להשתמש בבית כנסת לצורכי חול, ומדוע כשהשביל קודם, מותר להשתמש בבית הכנסת תשמישי חול?

כדי לענות על שאלה זו יש לעיין בסוגיה בברכות הדנה בקפנדריא, מנעל ורדיקה בבית כנסת. המשנה בברכות [נד.] אומרת שאסור להכנס להר הבית "במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורדיקה מקל וחומר". הגמ' [סב: סג.] אומרת שמותר לירוק בבית כנסת, כשם שמנעל אסור בהר הבית ומותר בבית כנסת, כך רדיקה אסורה בהר הבית ומותרת בבית כנסת. שואלת הגמ' מדוע אין לומדים רדיקה מקפנדריא לאיסור? מתרצת הגמ': "אמר רבא כי ביתו מה ביתו אקפנדריא קפיד אינש ארדיקה ומנעל לא קפיד אינש, אף בית כנסת קפנדריא הוא דאסור רדיקה ומנעל שרי". בית המקדש הוא בית ה', העומד בהר הבית מתארח בהיכל המלך ומחוייב להתנהגות הראויה לארמונו של מלך. בית כנסת אינו בית ה', אלא כביכול הקב"ה בא ומתארח בביתו. רמת ההתנהגות הראויה בו מקבילה לרמה ההתנהגות הראויה לבית של בשר ודם. רדיקה ומנעל מקובלים בבית של בשר ודם, ולכן אינם מהווים ביזוי לכבוד בית כנסת, קפנדריא אינה מקובלת בביתו של בשר ודם, ולכן מהווה ביזוי לכבוד בית כנסת.

ניתן לחדד את ההבחנה בין בית המקדש לבין בית כנסת בנקודה נוספת. בהלכות בית הבחירה [פ"ז הל' א-ב] פוסק הרמב"ם: "מצות עשה ליראה מן המקדש שנאמר ומקדשי תיראו... ואי זו יראתו לא יכנס אדם להר הבית במקלו או במנעל שברגליו או באפונדתו או באבק שעל רגליו או במעוץ הצרורין לו בסדינו ואין צריך לומר שאסור לרוק בכל הר הבית...". בהלכות בית כנסת אין הלכה של יראה אלא של כבוד בלבד, "בתי כנסיות ובתי מדרשות נוהגין בהן כבוד" [רמב"ם הל' תפילה פ"א ה"ה]. המתארח בביתו של מלך חייב ביראתו, המתארח את המלך בביתו חייב בכבודו ואינו חייב ביראה הקיימת בביתו של המלך. ההבחנה שהגמ' עושה בין הר הבית לבין בית כנסת ברורה, אבל לא ברור מה ענין קפנדריא להבחנה זו. דין מנעל ורקיקה תלוי ברמת ההתנהגות הראויה לבית כנסת, אבל קפנדריא אינה אסורה מפני שהיא התנהגות בלתי ראויה בבית בשר ודם, אלא מפני שאסור להשתמש בבית כנסת לצורכי חולין, והעושה קפנדריא משתמש בבית כנסת לצרכיו האישיים.

נראה להוכיח מגמ' זו, שאיסור עשיית צורכי חולין בבית הכנסת נאמר רק כשעושה מעשה בבית הכנסת, כגון: אכילה, שתיה ומלאכה, אבל כניסה לבית כנסת אינה כלולה באיסור עשיית צורכי חולין בבית הכנסת, ואסורה רק מפני "כי ביתו מה ביתו אקפנדריא קפיד אינש".

לפי הבנה זו מובן דינו של רבי אבהו שאם היה שביל מעיקרו מותר. ההקפדה שאדם מקפיד בביתו אינה תקפה כשהבית נבנה על שביל של רבים, וזכותם של הרבים להמשיך ולהחזיק בדרכם.

על פי הבנה זו ניתן לתרץ את הרי"ף והרמב"ם המשמיטים את דינו של רבי אבהו. הם סוברים שנחלקו האמוראים האם מותר להכנס לבית כנסת כשאינו נכנס לצורך מצוה. רבי אבהו סובר שמותר להכנס לבית כנסת אף כשאינו נכנס לצורך מצוה, וקפנדריא אסורה רק מפני ש"קפיד אינש", רב אשי [נח:] הסובר שאסור לקרוא לחברו מבית כנסת אלא אם לומד או קורא פסוק, חולק על רבי אבהו וסובר שמותר להכנס לבית כנסת לצורך מצוה בלבד. הרמב"ם פוסק כרב אשי, דהלכתא כבתראי, וממילא כל קפנדריא אסורה, אפילו כשהשביל קדם לבנין בית הכנסת.

ניתן להוכיח הבנה זו מדברי הרמב"ם [הל' תפילה פ"א ה"ח] המפרש שאסור לעשות קפנדריא משום "שאסור ליכנס בהן אלא לדבר מצוה". מדוע הרמב"ם נותן נימוק לדין קפנדריא, ואינו מנמק את שאר הדינים? נראה לבאר שהרמב"ם מביא את נימוקו ללמד מדוע לא פסק כדברי רבי אבהו.

סיכום

שלושה איסורים נוהגים מפני כבוד בית כנסת:

א. קלות ראש.

ב. עשיית צורכי חולין.

ג. כניסה לבית כנסת שלא לצורך מצוה.

האיסור הראשון מפורש בתוספתא [כח.]. בדין השני נחלקו רש"י והרמב"ם מחלוקת הנובעת משתי גרסאות בתוספתא. בדין השלישי נחלקו האמוראים. הרי"ף והרמב"ם פוסקים שמותר להכנס לבית כנסת לצורך מצוה בלבד, ולכן הם אוסרים קפנדריא אפילו כשהשביל קדם לבית הכנסת.

מנעל ורקיקה מותרים בבית כנסת, כיוון שאדם אינו מקפיד עליהם בביתו.

הלכה

השו"ע [סי' קנא סע' ה] פוסק שאסור לעשות קפנדריא בבית הכנסת, והוא פוסק כרבי אבהו שאם הדרך עוברת קודם שנבנה בית הכנסת, מותר לעשות קפנדריא.

השו"ע [סע' ו-ז] פוסק שמותר להכנס לבית כנסת במקלו, תרמילו, אפונדתו, ומותר לרוק בבית כנסת. בזמננו שיש מרצפות, ואין דרך לרוק בבית, נראה לאסור לרוק בבית כנסת [על פי שער הציון אות טו]. השו"ע מביא יש אומרים שאסור להכנס לבית כנסת בסכין ארוכה ובראש מגולה.